

7. Двинянинова Е.Н. Развитие нравственно-этической сферы личности студентов в процессе профессионального обучения : дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.13 / Двинянинова Елена Николаевна. — Казань, 2010. — 219 с.
8. Діуліна В.В. Соціально-педагогічні умови формування морально-етичної культури майбутнього керівника у сфері управлінської діяльності : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.05 / Діуліна Віра В'ячеславівна. — Х., 2003. — 187 с.
9. Капська А.Й. Соціальне виховання студентів у сучасній вищій школі — одна із актуальних проблем. // Зб. наук. праць. — К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. — С. 68 — 73.
10. Попов Л.М. Психология самодетельного творчества студентов / Л.М. Попов. — Казань : КГУ, 1990. — 238 с.
11. Чапка М. Психологічні засади підготовки менеджерів : монографія / М. Чапка. — К. : МАУП, 2005. — 188 с.

І.В.Пєша,
Державний інститут сімейної
та молодіжної політики

УДК 316.33; 316.27

НАПРЯМИ І ФОРМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬСЯ ФАХІВЦЯМИ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НА РІВНІ ГРОМАДИ

Анотація

Представлено результати дослідження організації діяльності фахівців з соціальної роботи із сім'ями з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах: напрями та форми соціальної підтримки сімей на рівні громади.

Ключові слова: фахівець з соціальної роботи, сім'я, яка опинилася у складних життєвих обставинах, соціальна допомога, соціальний супровід.

Аннотация

Представлены результаты исследования организации деятельности специалистов по социальной работе с семьями с детьми, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах: направления и формы социальной поддержки семей на уровне громады.

Ключевые слова: специалист по социальной работе, семья в сложных жизненных обстоятельствах, социальная помощь, социальное сопровождение.

Annotation

The results of the research activities of specialists in social work with families with children who find themselves in difficult situations, trends and forms of social support for families at the community level.

Keywords: expert in social work, a family that was in crisis, social assistance, social support.

Перегляд основних завдань, вирішення яких є пріоритетним напрямом державної соціальної політики останніх років: дитяча безпритульність та бездоглядність, соціальне сирітство, дитяча та молодіжна злочинність, наркоманія, проституція, жорстоке поводження з дітьми тощо, доводить, що всі перераховані соціальні проблеми є наслідком недостатньої уваги держави до сім'ї, яка виховує дітей. Як правило, виявлення сімей, які потребують соціальної підтримки, відбувається на етапі, коли сім'ї потрібна термінова реабілітація, а не попереджувальна (профілактична) робота. Впровадження дієвих програм, спрямованих на попередження виходу дитини із сім'ї та своєчасну підтримку сімей, які потрапили в складні життєві обставини, є одним із інструментів реалізації державної сімейної політики.

Напрями та механізми реформування державної сімейної політики визначені Національною стратегією профілактики соціального сирітства до 2020 року, Стратегією реформування системи надання соціальних послуг, Державною цільовою соціальною програмою підтримки сім'ї до 2016 року. Складовою адміністративної реформи органів виконавчої влади, розпочатої в Україні у 2010 році, є реформування державної системи соціального захисту, зокрема, що стосується соціальної підтримки сімей з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах. Що передбачає вдосконалення роботи соціальних служб шляхом повного охоплення соціальними послугами найуразливіших категорій населення, раннього виявлення проблемних сімей та вчасного надання їм допомоги на рівні територіальної громади. З цією метою у 2012 році у систему роботи центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді впроваджено інститут фахівців із соціальної роботи, які працюють і надають соціальні послуги соціально незахищеним категоріям населення за місцем проживання, на рівні територіальних громад.

Мета статті: здійснити аналіз діяльності фахівців з соціальної роботи щодо організації на місцевому рівні соціальної допомоги сім'ям з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Відповідно до Загального положення про центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, діяльність центрів соціальних служб спрямована на раннє виявлення та попередження сімейного неблагополуччя, поєднання соціальних виплат і соціальних послуг та інших державних соціальних гарантій з метою підвищення ефективності соціальної роботи та активного залучення місцевих громад до вирішення проблем громадян [5].

За центрами соціальних служб місцевого рівня (районні, міські, районні у містах центри) закріплена відповідальність за якісну роботу з сім'єю у кожній окремо взятій територіальній громаді, а саме:

- проведення соціально-профілактичної роботи, спрямованої на запобігання складним життєвим обставинам сімей та дітей;
- виявлення сімей та дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- здійснення соціального супроводу, надання соціальних послуг та здійснення інших заходів щодо відновлення соціальних функцій,

психологічного і фізичного стану сімей та дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги;

- проведення інформаційно-просвітницької роботи з сім'ями та дітьми;

- забезпечення взаємодії із структурними підрозділами місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також залучення потенціалу територіальної громади до проведення соціальної роботи з сім'ями та дітьми.

У структуру місцевих центрів введено посаду фахівця із соціальної роботи. Відповідно до Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» *фахівець з соціальної роботи* - це особа, яка має спеціальну освіту відповідно до вимог центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань сім'ї та дітей, і здійснює соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю.

Основні напрями діяльності фахівця з соціальної роботи:

- 1) профілактика соціального сирітства: забезпечення раннього виявлення сімей, які знаходяться у кризовій ситуації, підтримка таких сімей, попередження сімейного неблагополуччя;

- 2) організація своєчасної допомоги і підтримки сімей з дітьми, які потрапили в складні життєві обставини, забезпечення соціального супроводу сімей у складних життєвих обставинах.

Фахівець із соціальної роботи працює безпосередньо на рівні громади та водночас виконує три ролі: помічника-постачальника соціальних послуг, координатора ведення конкретного випадку та представника інтересів клієнта в інших установах. Завдання та обов'язки фахівців з соціальної роботи сформульовані Кваліфікаційною характеристикою професії «Фахівець із соціальної роботи» [2]. Функціональні обов'язки, об'єкти соціальної роботи та алгоритм діяльності фахівців містять Методичні рекомендації щодо організації роботи фахівця із соціальної роботи центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді [3].

Особливістю запровадженої моделі організації соціальної роботи на місцевому рівні є залучення територіальної громади до забезпечення підтримки сімей з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах. У роботі з територіальними громадами фахівці з соціальної роботи націлені як на неформальне соціальне оточення сім'ї, так і на установи, організації та заклади усіх форм власності. Кінцева мета роботи фахівців полягає у заохоченні громади до самостійності у підтримці сімей без втручання спеціалістів [3]. Проте реалізація даного напрямку діяльності потребує роз'яснень, оскільки фахівці, які працюють із сім'ями та дітьми на місцевому рівні, є самі представниками територіальних громад.

На кінець 2012 року в Україні діяло 737 центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, фактична кількість фахівців яких на кінець року становила 15279 осіб [1]. Збільшення штатної чисельності спеціалістів центрів та введення посади фахівця з соціальної роботи суттєво вплинуло на

розширення мережі соціальної роботи з сім'ями, які потребують соціальної підтримки.

Аналіз умов та напрямків роботи фахівців із соціальної роботи в громаді став одним із завдань соціологічного дослідження «Діти у складних життєвих обставинах», проведеного Державним інститутом сімейної та молодіжної політики на замовлення Міністерства соціальної політики України у 2013 році. Було опитано 93 фахівці з соціальної роботи, представників всіх регіонів України.

Фахівці з соціальної роботи переважно проживають у тому ж населеному пункті, в якому і працюють (77 осіб із 93 опитаних). На запитання «Чи маєте ви облаштоване місце для роботи?» усі спеціалісти дали позитивну відповідь, проте визнали, що безпосередня їх робота здійснюється у громаді – за місцем проживання сімей і клієнтів.

Одним із завдань діяльності фахівців із соціальної роботи є виявлення та надання соціальної допомоги сім'я, які опинилися у складних життєвих обставинах і не можуть вирішити їх самостійно. Спеціалістам було запропоновано вказати з яких джерел вони отримують інформацію про сім'ї, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Інформацію про сім'ї фахівці із соціальної роботи отримують під час візитів у сім'ю: відвідування, дворовий обхід, соціальне інспектування (43 особи із 93 опитаних), від суб'єктів соціальної роботи (40 осіб), у результаті особистого звернення членів сім'ї (37 осіб) або ж звернень осіб, яким стало відомо про сімейне неблагополуччя: родичів, сусідів, знайомих сім'ї, жителів населеного пункту (37 осіб).

Інформація про сім'ї, які потребують професійної допомоги, надходить до фахівців переважно від установ та закладів, які працюють з сім'ями та дітьми на територіальному рівні, а саме: навчальні та дошкільні заклади: школи, ПТУ, дитячі садки, педагогічні працівники (40 осіб із 93 опитаних); заклади охорони здоров'я: ФАП, сільської амбулаторії, поліклініки та лікарні, медичні працівники, дільничні лікарі (36 осіб); органи місцевого самоврядування, місцеві органи виконавчої влади, сільська, селищна ради, депутати місцевих рад (31 осіб); служби у справах дітей (24 осіб).

Обмін інформацією про сім'ї, які потребують соціальної допомоги, переважно здійснюється на територіальному рівні, що дозволяє спеціалістам вчасно реагувати на повідомлення та самозвернення громадян.

Щодо заходів, що сприятимуть своєчасному виявленню сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, на думку спеціалістів, є потреба налагодження ефективної співпраці фахівців із соціальної роботи з суб'єктами соціальної роботи (48 осіб). В першу чергу мова йде про взаємодію з керівництвом та спеціалістами установ та організацій, які працюють з сім'ями та дітьми на територіальному рівні: сільські/селищні ради, навчальні та медичні заклади, органи внутрішніх справ, органи соціального захисту, недержавні організації тощо (23 осіб).

Сприятиме своєчасному виявленню сімей періодичне відвідування

фахівцем сімей з дітьми на закріпленій за ним території, здійснення систематичного моніторингу стану справ у сім'ях, які відносяться до «груп ризику» (33 особи).

Одним із напрямів, що сприяє підвищенню ефективності соціальної роботи з сім'ями, є робота з територіальною громадою. В першу чергу це стосується просвітницької діяльності з населенням щодо можливості отримати соціальні послуги, оскільки у сільській місцевості *«соціальна допомога» асоціюється лише з грошовими виплатами або гуманітарною допомогою»*. А також роз'яснення завдань і функцій діяльності фахівців із соціальної роботи (18 осіб із 93 опитаних). Також є потреба формування небайдужого ставлення територіальної громади до неблагополучних сімей, залучення громадян до виявлення сімейних негараздів на ранніх стадіях (10 осіб). Раннє виявлення сімей, які потребують соціальної допомоги, можливо за умови виконання фахівцями своїх функцій кваліфіковано і професійно (6 осіб). На думку одного із спеціалістів, є потреба *«зменшення кількості документації – збільшення часу для надання соціальних послуг родинам»*.

За даними Міністерства соціальної політики України у 2012 році фахівцями з соціальної роботи було відвідано 1 235 235 сімей з дітьми, з них, проінспектовано з метою здійснення оцінки потреб у соціальних послугах та обстеження житлово-побутових умов сімей 517 974 сімей (42% від загальної кількості відвіданих сімей з дітьми). Даний показник збільшився в 5 раз, порівняно з аналогічним періодом 2011 року. За підсумками соціального інспектування статус сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, встановлено 109 328 сім'ям (даний показник збільшився в 3 рази, в порівнянні з аналогічним періодом 2011 року) [1].

Фахівцям було запропоновано назвати проблеми, які виникають при виявленні та взятті на облік сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Складнощі, що виникають при виявленні сімей, в першу чергу, пов'язані з тим, що сім'ї не визнають наявності власних проблем і не мають бажання і намірів змінювати ситуацію на краще (48 осіб). Також частина сімей відмовляється взаємодіяти та співпрацювати з фахівцями у процесі соціального супроводу (23 осіб), демонструє недовіру та негативне ставлення до фахівців (18 осіб).

Також спеціалісти визнають, що частина сімей не бажає співпрацювати через страх розголошення інформації про сімейні проблеми, порушення принципу конфіденційності соціальної роботи (10 осіб), особливо це стосується сімей, які проживають у невеликих населених пунктах. Також члени сім'ї висловлюють недовіру, сумніви щодо ефективності запропонованої соціальної допомоги (10 осіб). Спеціалісти стикаються з випадками агресивної, неадекватної поведінки батьків (6 осіб). Про те, що жодних проблем на початку роботи з сім'ями не виникає вказали лише 5 фахівців із 93 опитаних.

Фахівці з соціальної роботи здійснюють соціальний супровід сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. За даними Міністерства

соціальної політики України протягом 2012 року, 54 790 сімей (50% від кількості сімей, яким було встановлено статус «сім'я, яка опинилася у складних життєвих обставинах») взято під соціальний супровід (показник, у порівнянні із 2011 роком збільшився майже втричі). 54 538 сімей відмовилися від соціального супроводу [1]. Той факт, що протягом 2012 року половина сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах та потребують соціальної підтримки, відмовилися від соціального супроводу, демонструє нагальну потребу впровадження механізмів впливу на батьків, які неналежним чином виконують батьківські обов'язки, та ефективних методик соціальної роботи спрямованих на мотивацію батьків до зміни життєвих обставин сім'ї.

Ефективність соціальної роботи залежить від професійного «навантаження» спеціалістів. За даними соціологічного дослідження кількість сімей, з якими одночасно працює один фахівець, становить від 2 до 16. Окремі спеціалісти вказали цифру 20-21 сімей (3 особи).

Протягом 2012 року 11 857 сімей (21,6 % від кількості сімей під супроводом) знято із соціального супроводу з позитивним результатом. Частина показників, що засвідчують результати соціального супроводу, стосується роботи з сім'ями загалом, а частина – характеризує результати роботи з окремими членами сімей.

Так, за даними Міністерства соціальної політики у 2012 році соціальний супровід сімей за показниками оцінки роботи з сім'єю загалом здійснено за такими напрямками:

– матеріальну підтримку отримали 82,8 % сімей із тих, які були знаті з соціального супроводу з позитивним результатом, зокрема:

- ✓ отримали гуманітарну допомогу 5025 сімей (42,4 %)
- ✓ отримали соціальні виплати та допомоги – 3360 сімей (28,3%)
- ✓ отримали матеріальну допомогу – 750 сімей (6,3 %)
- ✓ вирішено проблеми боргів за комунальні послуги – 682 сім'ям (5,8%)
- налагоджено соціальні зв'язки у 5669 сім'ях (47,8 %);
- отримали допомогу в лікуванні 2349 сімей (19,8 %)

На ранньому етапі кризи протягом 2012 року виявлено 195 673 сімей, яким було надано, за потребою, одну-дві соціальні послуги. В подальшому підтримки з боку спеціалістів ці сім'ї не потребували. Основні проблеми членів сім'ї, на вирішення яких були спрямовані соціальні послуги, стосувалися розв'язання конфліктів в сім'ї, проблем малозабезпеченості, безробіття або відсутності роботи.

Проте не усі проблеми, які виникають у сім'ях, можна вирішити на рівні громади. Фахівцям із соціальної роботи було запропоновано визначити, які питання вони не можуть вирішити у процесі соціального супроводу сімей. Найбільш суттєві проблеми пов'язані з розв'язанням таких питань:

- забезпечення житлом або покращення житлових умов сім'ї (33 особи із 93 опитаних),

- лікування від алкогольної/наркотичної залежності батьків (32 особи);
- працевлаштуванням, зайнятістю батьків, особливо сімей, які проживають у сільській місцевості (27 осіб);
- матеріальне забезпечення сім'ї, бідність, невідповідність розміру матеріальної допомоги реальним потребам сім'ї (25 осіб)
- відсутність бажання членів родини покращувати своє життя (15 осіб);
- проблеми пов'язані зі здоров'ям, лікуванням, інвалідністю, соціально-небезпечними хворобами (10 осіб).

Якщо поглянути на перелік обставин, що провокують складні життєві обставини сім'ї, то фахівці соціальної роботи часто не мають змоги вирішити ті проблеми, які стали причиною сімейного неблагополуччя. Ефективність роботи з сім'ями залежить не лише від професійної роботи спеціалістів на місцях, а перебуває у прямій залежності від вирішення загальнодержавних питань.

Із власного досвіду, фахівці із соціальної роботи пропонують такі варіанти виходу із проблемних ситуацій: спільна взаємодія спеціалістів соціальної сфери, залучення громади, соціальних партнерів, спонсорів, «небайдужих людей» до вирішення конкретних питань. Фахівці визнають, що є потреба у проведенні тренінгів, семінарів з підвищення кваліфікації, обміну практичним досвідом у роботі з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, що сприятиме підвищенню професійного рівня спеціалістів, які працюють у громаді.

Проведений аналіз діяльності фахівці із соціальної роботи демонструє кількісні та якісні позитивні результати організації роботи з сім'ями на рівні громади. Проте введення нової посади у системі соціальної роботи, вимагає інструктивного та методичного забезпечення такої діяльності, зокрема, що стосується організації роботи в територіальній громаді, спрямованій на підтримку окремих категорій сімей та дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Також необхідно запровадити систему професійної підготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів соціальної сфери, що дозволить впроваджувати в практичну діяльність ефективні методики та технології, підвищувати ефективність соціальної роботи на рівні громади.

Література

1. Звіт про діяльність центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за 2012 рік/ Офіційний сайт Міністерства соціальної політики [Електронний ресурс]: <http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article>
2. Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження нової редакції кваліфікаційної характеристики професії „Фахівець із соціальної роботи» від 25.05.2012 № 309 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0309-12>.

3. Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації роботи фахівця із соціальної роботи центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді» від 01.10.2012 № 613 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0613-12>.
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї до 2016 року» від 15.05.2013 № 341 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/341-2013-п>
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Загального положення про центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді» від 1 серпня 2013 р. № 573 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/573-2013-п>

**О. В.Вакуленко,
НПУ імені М. П. Драгоманова**

УДК 316.42:35

СОЦІАЛЬНЕ ЗАМОВЛЕННЯ ЯК МЕХАНІЗМ СПІВПРАЦІ ДЕРЖАВИ ТА НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Анотація

В статті розглядаються законодавчі аспекти взаємодії держави та недержавних організацій через механізм соціального замовлення. Як стратегічний напрям реформування системи соціальних послуг на сьогодні розглядається розробка і впровадження механізму соціального замовлення на соціальні послуги на регіональному рівні за рахунок місцевих бюджетів на підставі визначення потреб територіальної громади у соціальних послугах.

Ключові слова: соціальна робота, соціальні послуги, соціальне замовлення, науковий супровід соціальних проєктів, соціальний експеримент.

Аннотация

В статье рассматриваются законодательные аспекты взаимодействия государства и негосударственных организаций через механизм социального заказа. Как стратегическое направление реформирования системы социальных услуг на сегодня рассматривается разработка и внедрение механизма социального заказа на социальные услуги на региональном уровне за счет местных бюджетов на основании определения потребностей населения конкретной территории в социальных услугах.

Ключевые слова: социальная работа, социальные услуги, социальный заказ, научное сопровождение социальных проектов, социальный эксперимент.

Annotation

In the article the legislative aspects of co-operation of the state and non-state organizations are examined through the mechanism of social order. As strategic direction of